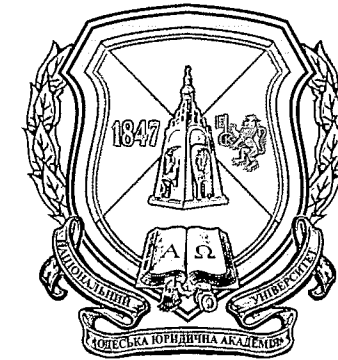

В 0 1 0 2 3 7 3 8

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

*Пам'ять
Мурочи.*

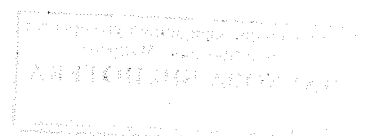

ПРИКАРПАТСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК

збірник наукових праць

науково-практичне юридичне видання

Випуск 3(9)

Івано-Франківськ
2015

УДК 349.2

І. П. Жигалкін
кандидат юридичних наук,
суддя господарського суду Харківської області

ПРИНЦИПИ ПРАВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ НАРИС НА ПРИКЛАДІ ТРУДОВОГО ПРАВА

Актуальність соціально-економічних і політико-правових проблем розвитку України, як ніколи, загострила ситуацію, пов'язану з реформуванням правового забезпечення соціально-трудова відносини. Такий стан об'єктивно зумовлює науково-теоретичну та політико-прагматичну значимість проблеми. Здійснити таку роботу без визначення базових принципів трудового права неможливо. Це – один із аспектів проблеми. Її зворотний бік пов'язаний із відсутністю фундаментальних теоретичних напрацювань у науці із цієї проблеми, які враховували б специфіку перехідної стадії суспільного розвитку. Тому, формулюючи проблему щодо визначення базових принципів трудового права, виходитимемо з того, що існує певна теоретична модель, апробована в демократичних країнах, де ці принципи давно й ефективно реалізуються. Проте водночас ураховуватимемо особливості України, яка переживає стадію трансформаційного розвитку, що характеризується як нестабільністю базових структур суспільно-економічних відносин, так і незавершеним і суперечливим законодавством у царині праці.

Метою статті є трактування категорії «принципи трудового права», аналіз її змістового наповнення та співвідношення з іншими юридичними категоріями.

Точність і ясність юридичних формулювань, їх адекватне мовне втілення, правильне й однаково вживання правової термінології багато в чому визначають ефективність законодавства, сприяючи повноцінному захисту прав окремих громадян, юридичних осіб, суспільства й держави. Зрозуміло, що право здатне встановлювати певні орієнтири лише в тому випадку, коли воно саме є зрозумілим.

За сферою застосування юридична мова ділиться так:

а) теоретична мова (мова юридичних теорій, мова юридичних законів);

б) емпірична мова (прикладна мова), тобто мова правового аналізу, правозастосування, мова тлумачення тощо [1, с. 147].

Понятійно-термінологічний апарат – це своєрідний феномен, який визначає культурний аспект правотворчого процесу, його практичну орієнтацію. Термінології в юридичній мові належить особлива роль: вона є первинним матеріалом вираження волі суб'єкта права, початковою ланкою побудови юридичного тексту. В основі правничих термінів лежать поняття, які склалися в процесі розвитку правової чи соціальної системи. Понят-

тя й терміни зумовлюють початок логіко-семантичного життя будь-якого юридичного припису, правової норми. При цьому не варто ототожнювати юридичний термін і правове поняття. Юридичне поняття – це категорія, яка визначає змістову сторону права, що ж до терміна, то він належить до форми права.

Уживання того чи іншого терміна передбачає розуміння його дефініції. Дефініція пояснює понятійний зміст терміна та закріплює результати аналізу поняття, що позначається, і його місце серед інших понять галузі. Термін потребує для встановлення власного значення побудови дефініції. Мета останньої полягає в такому визначенні поняття, при якому буде забезпечено реалізацію права.

П.М. Балтаджи аргументує, що під час підготовки правових дефініцій потрібно дотримуватись основних правил:

– дефініція повинна чітко, ясно й разом із тим адекватно передавати зміст того чи іншого поняття;

– обсяг визначення має відповідати поняттю, яке передає відповідний термін, дефініція не повинна бути занадто громіздкою або, навпаки, скороченим формулюванням. Оптимальною формою дефініції можна вважати визначення у вигляді одного речення;

– мова формулювань має бути зрозумілою, однозначною, не обтяженою складними термінами та висловами, такою, що відповідає правилам і нормам мови, є лінгвістично правильною й не передбачає додаткових уточнень і роз'яснень;

– варто уникати тавтології – термінологічних повторів;

– дефініція не може бути сформульована у формі заперечень;

– для визначення поняття достатньо використовувати його індивідуальні, ключові ознаки, це дасть змогу уникнути ускладнень, об'ємності й переважаності змісту, забезпечить його адекватне розуміння;

– визначення має розкривати поняття як елемент понятійної системи, потрібно дотримуватись підпорядкованості понять, обов'язковим є логічно-послідовний зв'язок між ними;

– визначення не повинне мати характер залежності: одне поняття пояснюється через інше, яке, у свою чергу, визначається першим;

– важливим орієнтиром у процесі формулювання визначення мають бути дефініції відповідного терміна, які закріплено в інших правових ак-

тах. Це потребує відповідного володіння правовою базою, уміння працювати з текстом, відповідно, й певного рівня професійності [2, с. 66, 67].

У трудовому праві необхідність розробки чітких і зрозумілих дефініцій справді є очевидна, адже самі правові норми у сфері праці, як правило, не дають чіткого уявлення про коло правозастосовних суб'єктів і їхню компетенцію, не регламентують правозастосовну процедуру та її оформлення, що, природно, призводить до невиправданого «різнобою» у правозастосуванні. С.Ю. Головіна констатує, що відсутність визначення поняття надає можливість маніпулювати значеннями, формує неправильні погляди, зумовлює прийняття помилкових рішень не тільки учасниками трудових правовідносин, а й професійними правозастосовувачами [3, с. 655]. За вельми влучним зауваженням учених-трудоваків С.П. Мавріна і Є.В. Хохлова, «Ми не маємо усталеного понятійного апарату та відчуваємо явне тяжіння до створення юридичних конструкцій, зміст яких деколи достатньо важко усвідомити» [4, с. 45]. «В ієрархії завдань, що поставлені на сьогоднішній день перед наукою трудового права, одне з першочергових місць займає формування понятійного апарату галузі. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку з перспективою прийняття нового Трудового кодексу України. Чинний КЗпП, на жаль, не відрізняється достатніми термінологічними розробками. Одним із пояснень цього є невідповідність окремих положень Кодексу сучасним доктринальним дослідженням», – справедливо наполягають І.О. Лосиця, С.М. Прилипко, Д.В. Трубіцин та О.М. Ярошенко [5, с. 23].

Численні запитання виникають щодо трактування категорії «принципи трудового права», її змістового наповнення і співвідношення з іншими юридичними категоріями відповідної юридичної галузі. Існування різноманітних наукових концепцій щодо правової природи й змісту принципів права Т.З. Гарасимів пояснював багатоаспектністю цієї категорії та різними методологічними підходами науковців до поняття права, зокрема щодо первинності права і його принципів [6, с. 11].

Принципи – це складне соціальне і правове явище, корені якого сягають ще часів античності. Уперше слово «принцип» (від латинського *principium* – основа, начало) зустрічається в знаменитому трактаті з етики Аристотеля «Нікомахова етика» [7]. Мислитель під принципами розумів основні начала природи. Комбінуючи їх попарно, він наділяв ними «первинну матерію», яка є суб'єктом усіх змін, початком усіх речей. Крім того, принципи розглядаються як основні засади, теоретичні положення, на яких базується вся структура наукового знання. У зв'язку з цим загальні та надзвичайно важливі закони нерідко

називають науковими принципами, що відображені у формі гіпотез, теорій, концепцій тощо.

Принципи – це продукт людської діяльності, результатом якої вони виступають та інтереси якої задовольняють. Принципи є соціальними явищами як за джерелом виникнення, так і за змістом. Їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку, і тому в них відображаються закономірності суспільного життя.

В основі кожного принципу права лежить певна ідея. Спочатку принцип є ідеєю, що виникає лише спорадично як мрії окремих розумів чи як легкий відтінок інших форм духовності; поволі вона втілюється в соціальних практиках, поступово набуваючи визнання й вимагаючи реформ чинного порядку; загальні ж ідеї є рушійною силою, що веде суспільство від одного стану до іншого; принцип стає важливою складовою суспільної культури, втілюється в системі вимог (імперативів) і, врешті-решт (часто-густо в поєднанні з іншими ідеями), змінює обличчя певної цивілізації.

У юридичній науці предметом дослідження, як правило, є принципи права. Генезис їх виникнення простежується через призму відправних ідей, які лежать в основі цивілізації того чи іншого культурно-історичного типу. У міру розвитку суспільства одні ідеї переростають себе, інші з появою нових зникають. Основоположні ідеї, що висловлюють загальні й фундаментальні закономірності суспільного життя людей, які були вироблені суспільством свідомо чи спонтанно в процесі його повсякденної, нормальної життєдіяльності й надалі забезпечені державою, котра з розрахунку своїх потреб надала їм владно-офіційного характеру, дають змогу встановити такий порядок наявної системи суспільних відносин, який найбільшою мірою сприяє її зміцненню та розвитку. Включаючи різні вимоги, вони визначають основні напрями державно-правового регулювання і сприяють стабільному й ефективному функціонуванню держави та всього суспільства.

Л.С. Явич принципи права пропонує розглядати як такі начала, відправні ідеї його буття, що втілюють найважливіші закономірності та устої цієї суспільно-економічної формації, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головний зміст, характеризуються універсальністю, найбільшою імперативністю й загальною значимістю [8, с. 11]. І. Сабо висловлює міркування, що основні принципи права мають немовби подвійний характер: з одного боку, вони реально відображають в узагальненій формі дійсно існуючі риси позитивного права, з іншого – це вимоги, іманентно властиві цьому типові права, його виникненню й застосуванню [9, с. 71, 72]. Тобто, принципи права є, так би мовити, «сдвальною ланкою», «мостином» між основними закономірностями розвитку та функціонування суспільства і правової систе-

ми, адже саме завдяки їм система адаптується до інтересів і потреб людини й суспільства.

Принципам права притаманні як ознаки, що властиві праву загалом як регулятору суспільних відносин (нормативність; об'єктивна зумовленість; фіксація в зовнішніх формах права; забезпеченість), так і власні ознаки принципів права, що відображають їхню специфіку як особливої юридичної категорії (засадничість, концентрованість, високий ступінь абстрагування, внутрішня єдність, стабільність, примат щодо норм права, зворотна дія в часі) [10, с. 67].

Принципи трудового права функціонують як система, що характеризується такими ознаками:

- її компоненти знаходяться в об'єднаному стані;
- вона утворює єдність унаслідок структурної упорядкованості її компонентів, що визначає їх функціональну залежність і взаємодію;
- вона має власні властивості, що не зводяться до суми властивостей її компонентів;
- вона відчуває вплив зовнішнього середовища;
- вона має відносну сталість із одночасною можливістю змін властивостей її компонентів і їх зв'язків;
- її притаманна відносна автономність функціонування.

Література

1. Деленз Ж. Логика смысла : [моногр.] / Ж. Деленз. - М. : Наука, 1995. - 300 с.
2. Балтаджи П.М. Юридична мова правозастосовних актів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / П.М. Балтаджи ; ІДП ім. В.М. Корецького НАН України. - К., 2008. - 205 с.
3. Головина С.Ю. Проблемы формулирования дефиниций в трудовом законодательстве России / С.Ю. Головина // Законодательная дефиниция: логико-гносеологические, политико-юридические, морально-психологические и практические проблемы : матер. Междунар. «круглого стола» (г. Черновцы, 21-23 сентября 2006 г.) / под ред. В.М. Баранова, П.С. Пацуркивского, Г.О. Матюшкина. - Черновцы, 2006. - С. 651-669.
4. Маврин С.П. О кодификации трудового законодательства России / С.П. Маврин, Е. Б. Хохлов // Гос-во и право. - 1996. - № 6. - С. 42-47.
5. Лосиця І.О. Проблеми правового регулювання відсторонення працівників від роботи за законодавством України : [моногр.] / [І.О. Лосиця, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко та ін.]. - Х. : ФІНН, 2011. - 224 с.
6. Гарасимів Т.З. Принципи права соціального забезпечення України : [навч. посіб.] / Т.З. Гарасимів. - Дрогобич : Відродження, 2002. - 128 с.
7. Аристотель. Сочинения : в 4-х т. / Аристотель ; пер. с древнегреч. - М. : Мысль, 1984. - Т. 4. - 1984. - 830 с.

8. Явич Л.С. Право развитого социалистического общества (сущность и принципы) : [моногр.] / Л.С. Явич. - М. : Юрид. лит., 1978. - 224 с.

9. Сабо И. Социалистическое право : [моногр.] / И. Сабо. - М. : Прогресс, 1964. - 396 с.

10. Фулей Т.І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Т.І. Фулей ; Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів, 2003. - 253 с.

Анотація

Жигалкин И. П. Принципы права: теоретический очерк на примере трудового права. - Стаття.

У статті доведено необхідність розробки чітких і зрозумілих дефініцій у трудовому праві, адже самі правові норми у сфері праці, як правило, не дають чіткого уявлення про коло правозастосовних суб'єктів і їхню компетенцію, не регламентують правозастосовну процедуру та її оформлення, що, на думку автора, призводить до невиправданого різного правозастосування. Зауважено, що принципи трудового права функціонують як цілісна система, яка характеризується наведеними автором ознаками.

Ключові слова: принципи права, принципи трудового права, дефініція, концепція, праця, правові норми.

Аннотация

Жигалкин И. П. Принципы права: теоретический очерк на примере трудового права. - Статья.

В статье доказана необходимость разработки четких и понятных определений в трудовом праве, так как сами правовые нормы в сфере труда, как правило, не дают четкого представления о круге правоприменительных субъектов и их компетенции, не регламентируют правоприменительную процедуру и ее оформление, что, по мнению автора, приводит к неоправданно неодинаковому правоприменению. Замечено, что принципы трудового права функционируют как целостная система, которая характеризуется приведенными автором признаками.

Ключевые слова: принципы права, принципы трудового права, дефиниция, концепция, труд, правовые нормы.

Summary

Zhigalkin I. P. Principles of law: theoretical review in the case of labor law. - Article.

In the article the author proved the need to develop clear and understandable definitions in labor law, because the legal provisions in labor field usually doesn't give the clear perspective about the range of enforcement subjects and their competence; doesn't regulate the enforcement process and its execution. All this leads to unjustified unequal law enforcement. The author noted that the principles of labor law function as a complete system with abovementioned features.

Key words: law principles, principles of labor law, definition, concept, labor, legal provisions.

УДК 349.2

Л. В. Могилевський

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ ПІСЛЯ РОЗПАДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Праця посідає ключове місце в діяльності кожної людини, так як вона є одним із основних засобів задоволення останньою своїх соціально-економічних, фізичних і духовних потреб та інтересів. Саме тому кожна сучасна демократична держава приділяє значну увагу питанням правового забезпечення трудових і тісно пов'язаних із ними відносин. Це повною мірою стосується й України, у системі трудового права якої сьогодні існує низка проблем, що потребують конструктивного вирішення. На шляху вдосконалення системи трудового права, як, власне кажучи, і будь-якої іншої правової галузі, дуже важливо проаналізувати історичний досвід її становлення. Із цього приводу варто навести думку А.І. Шебанова: «Історико-правові дослідження вчених-правників, які торкаються причин виникнення, сутності й призначення законодавчого регулювання суспільних відносин у сфері найманої праці, а також тенденцій його розвитку протягом майже столітнього періоду, стали науковою базою для основоположного висновку про самостійність галузі трудового права в національній правовій системі» [1, с. 8].

Історико-правовому аналізу розвитку і становлення трудового права України приділяли увагу у своїх наукових дослідженнях такі вчені, як С.П. Маврина, Е.Б. Хохлова, В.Е. Теліпка, О.Г. Дутова, П.П. Музиченко, А.Г. Бірюкова, Ю.П. Дмитренко, О.І. Кисельова, А.В. Семенова, Я.А. Одовічена та інші. Учені наголошували, що саме після розпаду Російської імперії починається активний розвиток трудового права.

Саме тому мета статті – дослідити, як розвивалась система трудового права України після розпаду Російської імперії.

Після розпаду Російської імперії важливим етапом розвитку трудового права стало створення єдиного кодифікованого джерела права, яке б об'єднало всі нормативні акти, що регулювали різні види найманої праці, та слугувало б основою регулювання особливої групи відносин – трудових. Саме таким кодифікованим актом став Кодекс законів про працю (далі – КЗпП) 1918 р. [2]. Прийняття зазначеного Кодексу мало позитивний вплив на регулювання трудових відносин, зокрема в ньому вперше було закріплено загальнотеоретичне розуміння трудового права. Проте, окрім позитивних моментів, КЗпП мав і негативні сторони, а саме: по-перше, більшість

його норм не були нічим підкріплені й мали здебільшого лише формальний характер; по-друге, він не гарантував кардинального покращення становища робітників, а навіть, навпаки, погіршував (наприклад, за часів проведення політики воєнного комунізму вводилася загальна трудова повинність).

Після закінчення громадянської війни головною формою залучення громадян до праці залишалась обов'язкова трудова повинність. Із введенням непу відчувався поступовий перехід до договірних основ у трудових відносинах. Приймається низка нормативно-правових актів, які мали на меті врегулювання трудових відносин у нових умовах суспільно-політичного розвитку, зокрема більше уваги приділялося питанням організації праці, її оплаті й охороні. У зв'язку з цим виникла необхідність у розробці і прийнятті нового КЗпП. Проект КЗпП УРСР розроблявся паралельно з КЗпП РСФРР у повній відповідності з ним. Ці кодекси навіть у дію були введені одночасно – 15 листопада 1922 р. [3, с. 16].

КЗпП 1922 р. мав ще більш прогресивний характер. Багато дослідників наголошують на тому, що на той час він був чи не кращим у Європі. Характерною рисою цього Кодексу є повернення договірної складової в трудові відносини, поєднання диспозитивних методів з імперативними. Так, у зазначеному нормативно-правовому акті не встановлювалися чіткі межі заробітної плати, робочого часу чи часу відпочинку, встановлювалися лише межі, які учасники трудових відносин не могли порушувати. Вони мали забезпечувати задоволення інтересів як робітників, так і їхніх роботодавців [4, с. 63].

Запровадження командно-адміністративної системи в 30-х рр. ХХ ст. здійснювалося, як зазначає І.Я. Кисильов, у чотирьох основних напрямках: введення прямого державного примусу до праці під загрозою кримінальної відповідальності; збільшення покарання за порушення трудової дисципліни, випуск браку, недотримання технологічних нормативів; посилення централізації в регулюванні праці; погіршення умов праці, зниження рівня правових гарантій для працівників. Кожен із перерахованих напрямків регулювався великою кількістю спеціально прийнятих нормативних актів, які в сукупності сформували трудове право, що суттєво відрізнялося від трудового права попереднього періоду [2; 5, с. 51].